

DINCOLO DE SACRU ȘI PROFAN – OMUL ÎN CIBERSPAȚIU –

BEYOND THE SACRED AND PROFANE – MAN IN CYBERSPACE –

AU-DELÀ DU SACRÉ ET DU PROFANE – L’HOMME DANS LE CYBERESPACE –

Pr.drd. Ciprian Ion IONIȚĂ*

Încă de la începutul umanității, omul a oscilat între două spații ontologice: sacru și profan. În toate marile religii ale lumii, omul își înțelege scopul pe acest pământ ca pe o căutare sau trecere către o eternitate a fericirii, un spațiu și un timp în fața căruia el suportă o nostalgie incurabilă. Vremea telurică și nostalgia paradisului îl obligă pe om să invoce divinitatea, construind pentru această întâlnire spații sacre. Progresul tehnologic și noi curenți filosofici au încercat să vindece omul de această nostalgie pentru totdeauna, perfecționând moartea divinității. Într-un impuls creativ fără precedent, omul s-a ridicat cu trufie, îndrăznind să creadă că poate deveni el însuși creator. Spațiul cibernetic este cea mai spectaculoasă revoluție a inteligenței umane, în plină desfășurare. Ce este omul, în raport cu creația sa?

Since the beginning of humanity, man has oscillated between two ontological spaces: sacred and profane. In all the great religions of the world, man understands his purpose on this earth as a search or passage to an eternity of happiness, a space and a time before which he incur an incurable nostalgia. The telluric weather and the nostalgia of paradise compel man to invoke divinity, building for this meeting sacred spaces. Technological progress and new philosophical currents have tried to cure man of this nostalgia for ever, perfecting the death of divinity. In an unprecedented creative momentum, the man got up truffles, daring to believe that he can become a creator himself. Cyberspace is the most spectacular revolution of human intelligence, in full swing. What is man related to his creation?

Dès le début de l’humanité, l’homme a oscillé entre deux espaces ontologiques: sacré et profane. Dans toutes les grandes religions du monde, l’homme a saisi pleinement le vrai sens de l’existence comme une recherche ou un passage vers une éternité de bonheur, un espace et un temps où il devait endurer une nostalgie inguérissable. Le temps tellurique et la nostalgie du paradis ont forcé l’homme à invoquer la divinité, en construisant des saintes demeures pour cette rencontre. Le progrès technologique et les nouveaux courants philosophiques ont tenté de guérir à jamais cette nostalgie de l’homme, en achevant la mort de la divinité. Sous une impulsion créative sans précédent, l’homme, plein de vanité, a osé croire qu’il pourrait devenir créateur lui-même. Le cyberspace est la révolution la plus spectaculaire de l’intelligence humaine, en plein essor. Qu’est-ce que l’homme par rapport à sa création?

Cuvinte-cheie: religie; ciberspațiu; cibersocietate; Internet.

Keywords: religion; cyberspace; cybersociety; Internet.

Mots-clés: religion; cyberspace; cybersociété; Internet.

„Paradisul este un suspin adânc și universal omenesc, o reminiscență a unei stări pierdute, sau o aspirație către o stare viitoare”, spunea Nichifor Crainic în „Nostalgia paradisului”¹. Ideea permanentei căutări, a neliniștii omului încă din zorii umanității transpare în toate operele de artă care au rezistat eroziunii timpului. Metafora creștină

a exilului, ca formă de existență a omului, a fost o cheie artistică, menită să dea glas acestei căutări.

Vintilă Horia vorbește despre viața omului pe pământ ca o permanentă căutare a drumului către casă, către paradisul de unde a fost izgonit în timpuri primordiale, din cauza neascultării². Creștinismul oferă una dintre cele mai puternice expresii ale acestei căutări, alăturând pașii omului care caută o lume pierdută de cei ai unei divinități creatoare,

*Patriarhia Română

care pornește ea însăși în căutarea creației sale. Însă, așa după cum atrage atenția Nichifor Crainic, „ideea paradisului nu este specific creștină, ci este o idee care aparține întregului neam omenesc”.

Nu ne propunem în lucrarea de față să facem o apologie a căutării. Pornim noi înșine într-o aventură de cercetare și căutare a rostului omului contemporan, dorind să înțelegem în ce măsură invențiile tehnologice ale minții umane, care se dezvoltă într-un ritm accelerat, reprezintă o expresie modernă, un rezultat al acestei căutări a lumii pierdute și fericite, sau, dimpotrivă, o renunțare de a căuta și, mai degrabă, o formă de orgoliu creator al omului, care, obosit de efort, se crede capabil să-și construiască propriul paradis. Este vorba despre o nouă lume, făurită de mintea și mâna omului, o matrice, care se extinde cu rapiditate și acoperă întregul pământ, legând oamenii prin aparate și impulsuri electromagnetice într-o rețea virtuală, diluând distanțele geografice, conferind cuvintelor noi semnificații și sentimentelor umane noi valențe.

Ce este spațiul virtual sau ciberspațiul? Este o viață alternativă, în care omul poate evada pentru a-și satisface nevoile de cunoaștere, de informare, de a simți fericirea, de a-și manifesta sentimentele de ură sau de răzbunare? Sau este o alternativă misterioasă și atrăgătoare la viața obișnuită a omului modern? În ce calitate pășește omul în noua lume pe care singur a făurit-o? Care este identitatea omului în spațiul virtual? Este stăpân în acest spațiu? Lumea virtuală este ea o lume fericită, o lume a libertății? Sunt reguli care guvernează această nouă lume? Care sunt limitele acestei lumi și cât de fragilă este? *Homo numericus*, omul spațiului virtual, mai este el și *homo religiosus*? Spațiul virtual îi oferă omului răspuns la toate întrebările și neliniștile sale? Este lumea în care sfârșesc căutările omului? Nostalgia paradisului mai tulbură mintea omului, odată intrat în spațiul virtual? Este posibilă eternitatea în lumea virtuală? Care sunt valorile lumii virtuale? Există violență și război în spațiul virtual? Creația virtuală este una săvârșită sau este doar o copie a creatorului său? Care sunt relațiile dintre oameni în lumea virtuală? Faimosul imperativ al Revoluției Franceze, „libertate, egalitate, fraternitate”, poate fi exportat în lumea virtuală? Sunt numai câteva întrebări, dintr-o paletă foarte largă de provocări care se deschid în fața cercetării noastre și la care

vom încerca să găsim răspunsuri pe parcursul acestui demers provocator.

O direcție de cercetare ne-a fost inspirată de unul dintre titanii istoriei religiilor, Mircea Eliade, care vorbește despre două situații existențiale, asumate de om de-a lungul istoriei sale: sacrul și profanul³. Omul începuturilor este un *homo religiosus*, pentru care „spațiul nu este omogen, ci prezintă rupturi și spărturi: „Nu te apropia aici, îi spune Domnul lui Moise, ci scoate-ți încălțăminte din picioarele tale, că locul pe care calci este pământ sfânt” (*Ieșirea*, 3,5)⁴.

Această experiență religioasă a spațiului neomogen este catalogată ca fiind o ruptură în spațiu, ceea ce constituie, de fapt, întemeierea Lumii. Manifestarea sacrului este cea care întemeiază ontologic lumea, spune Mircea Eliade. Îi conferă omului religios un punct fix, o orientare în haos. La polul opus este omul profan, pentru care spațiul este omogen, neutru, relativ. Pentru omul profan, nu există un punct fix, de fapt nicio Lume, ci doar „o masă amorfă, alcătuită dintr-un număr infinit de locuri, mai mult sau mai puțin neutre, în care omul se mișcă, mânat de obligațiile unei existențe integrate într-o societate industrială”⁵.

Mircea Eliade oferă o explicație la îndemână privind felul în care omul religios trăiește spațiul: intrarea într-o biserică, aflată pe o stradă aglomerată dintr-o metropolă. Deschiderea ușii de intrare în biserică reprezintă ruptura dintre spațiul omogen, profan și cel sacru. Pragul ușii reprezintă distanța dintre cele două moduri de existență și, în același timp, locul paradoxal de comunicare între ele, pruncul în care se face trecerea de la lumea profană la cea sacră. Biserica sau templul reprezintă poarta către o altă lume, „un spațiu sacru care se desprinde din mediul cosmic înconjurător”, unde omul comunică cu divinitatea⁶. Dorința omului religios de a trăi în sacru este, de fapt, expresia acelei nostalgii a paradisului, despre care aminteam la început. Omul religios caută modalități care să facă posibilă întâlnirea cu divinitatea. Templele sau bisericile sunt considerate în marile civilizații orientale copii ale unui arhetip ceresc⁷. Aceste locuri sunt sfinte, omul religios acordându-le atributul de casă a divinității.

De cealaltă parte, spune Mircea Eliade, omul profan, modern, se simte oarecum stânjenit în fața anumitor forme de manifestare a sacrului⁸. Pentru acesta, este greu de crezut că sacrul se

poate manifesta în interiorul unor clădiri (temple sau biserici) sau prin intermediul unor obiecte (icoane).

Paradoxul este că omul profan, stânjenit, încurcat sau revoltat de posibilitatea de manifestare a sacrului interiorizează, fără să fie pe deplin conștient, urme ale unei existențe sacre. Amintirea casei părintești, a primei iubite, dorința nestăpânită de a vizita anumite locuri pot fi interpretate la omul care se declară profan ca rupturi ale experienței liniare și fixarea mentală sau spirituală a unor puncte de referință, menite să ordoneze, să dea sens sau să valorizeze existența.

Eliade considera că: „Existența profană nu se întâlnește niciodată în stare pură. Oricare ar fi gradul de desacralizare a Lumii la care a ajuns, omul care a optat pentru o viață profană nu reușește să abolească total comportamentul religios. Până și existența cea mai desacralizată păstrează încă urmele unei valorizări religioase a lumii”⁹.

Petre Țuțea este și mai categoric în afirmarea nevoii omului de spațiu sacru, chiar și atunci când declara moartea divinității. Omul actual „este urmașul omului Renașterii, a cărui divinitate a fost «întâmplarea», din a cărei mușenie vrea să scoată legi și foloase”¹⁰.

Renașterea și Iluminismul au reprezentat momente de cumpănă în istoria lui *homo religiosus*. Aceste noi curente au ridicat declarativ omul la nivelul divinității și au încercat alungarea divinității din istorie.

Din perspectiva creștină, este pentru a doua oară când omul cade din nou. Nonreligia sau declararea „morții lui Dumnezeu” (Friederich Nietzsche) echivalează cu „o nouă cădere a omului”: omul religios pare să-și fi pierdut capacitatea de a trăi conștient religia, de a o înțelege și de a o asuma”¹¹.

Totuși, atât istoricul (Mircea Eliade), cât și filosoful (Petre Țuțea) dezavuează această revoltă a omului modern. Sunt două viziuni similare care întrezăresc neputința omului de a trăi într-un spațiu complet desacralizat, de a încerca să sufoce „nostalgia paradisului”: „E sentimentul că suntem din această lume și totuși nu-i aparținem; că lumea din spiritul nostru nu e identică cu lumea care ne înconjoară, că suntem în mijlocul ei ca niște rămași pe dinafară dintr-o ordine înaltă de existență, ce ni se refuză; (...) tot ceea ce în ființa noastră rimează în chip tainic cu veșnicia ne împinge la depășirea modului actual de existență și la cucerirea unui

mod superior și desăvârșit, conceput în antinomie cu cel de acum și de aici. Nostalgia paradisului este sentimentul antinomiei noastre existențiale, de fapte libere în spirit, dar contrazise de limitele ce ne par fatale; de fapte sfâșiate de chin, dar care concepem o liniște cerească; de fapte menite morții, dar care ne cugetăm în nemurire; de fapte nefericite, dar care ardem de setea fericirii absolute”¹².

Petre Țuțea întrezărește setea omului de a-și construi noi divinități sau pseudospații sacre. Mircea Eliade regăsește religiozitatea în hățișurile inconștientului uman, deși omul modern poate crede cu tărie că a reușit să înăbușe setea de sacru. „După prima cădere, religiozitatea omului s-a prăbușit la nivelul conștiinței sfâșiate (...); deși orbit spiritual, strămoșul omului, omul primordial, Adam, mai păstrase destulă înțelepciune ca să poată regăsi urmele lui Dumnezeu în Lume.

După ce-a de-a doua cădere a omului modern, religiozitatea s-a prăbușit și mai jos, în străfundurile inconștientului, și a fost «uitată»¹³. Așa își încheie Eliade lucrarea *Sacrul și profanul*, lansând provocarea pentru găsirea unei noi posibilități sau dimensiuni în care religiozitatea omului să iasă iarăși la lumină.

Considerăm, așa după cum a făcut aluzie și Eliade, că, în fața omului modern, se deschide o nouă provocare: „În ce măsură o existență radical secularizată, fără Dumnezeu și fără zei, poate fi punctul de plecare pentru un nou tip de religie ... în ce măsură profanul poate deveni în sine sacru?”¹⁴

Secolul al XX-lea, căruia îi aparțin acești doi mari intelectuali citați, a cunoscut cele mai teribile confruntări între oameni, adevărate încleștări pentru o supremație iluzorie, izvorâte poate chiar din acea sete demonică de a stăpâni, un reziduu de religiozitate inconștientă. Lumea a fost sfâșiata în două, spațiul geografic a fost împărțit între Vest și Est și timp de un secol, omenirea a creat și a experimentat tehnologii și arme de distrugere în masă, care au semănat moarte pretutindeni.

După două conflagrații mondiale, a urmat un Război Rece, care s-a încheiat declarativ, odată cu colapsul uneia dintre cele două mari superputeri ale planetei, URSS. Cum a fost posibil? Este o întrebare dureroasă, al cărei răspuns poate fi căutat tocmai în revolta omului față de divinitate. Atunci când omul a declarat moartea divinității, omul s-a autoeliberat de orice constrângere morală. Umbrele

inconștientului unde a fost alungată religiozitatea au născut monștri ai violenței. Inteligența omului a fost pusă în slujba războiului, într-o frenetică pornire spre afirmare a unui om nou, mesagerul unei ere noi, în care totul este permis.

Renașterea și Iluminismul alungaseră, deja, din Vest divinitatea. Spațiile sacre, catedralele și templele fuseseră fie distruse, fie transformate în muzee. Desacralizarea și dezvrăjirea lumii, începute în Vest, au continuat cu frenezie în Est pe tot parcursul secolului al XX-lea. Revoluția bolșevică și comunismul au pornit în căutarea divinității refugiate, dărâmand locurile sacre și prigonind închinătorii.

În mod paradoxal, în clocotul acestui secol de o violență fără precedent în istoria umanității, s-a născut o premoniție, a cărei paternitate rămâne și azi îndoielnică. Atribuită lui André Malraux, faimoasa prevestire – „Secolul al XXI-lea va fi religios sau nu va fi deloc” – a generat numeroase dezbateri, care continuă și astăzi. Dincolo de orice dezbateri, se încadrează foarte bine în spiritul începutului de secol XXI, când omul își caută noi definiții identitare, într-un spațiu fragmentat, ca cioburile unei oglinzi în care, în funcție de unghiul din care privești, poți descoperi noi realități. Spațiul profan cunoaște noi valențe, adevărul se multiplică în adevăruri, cuvintele împrumută sensuri, în funcție de emitent și, mai presus de orice, omul se trezește în fața unei noi provocări: o nouă lume a tehnologiei, izvorâtă din inteligența umană, rafinată și modelată de experiențe de mii de ani.

Dicționarele de specialitate menționează, în definirea noțiunii de *ciberspațiu*, autorul americano-canadian de scrieri de science fiction William Gibson, care, în două lucrări, scrise în anii '80 (*Burning Chrome* și *Neuromancer*), a folosit termenul pentru a desemna o realitate virtuală, generată de un computer sub forma unei matrici¹⁵.

Mai târziu, prozatorul a dezavuat termenul, considerându-l lipsit de sens. Dar conceptul a rămas și se referă, astăzi, la lumea virtuală, creată de computer, un mediu electronic, folosit pentru a crea o rețea globală de computere, pentru a facilita comunicarea online.

Ciberspațiul oferă un mediu interactiv virtual, pentru un număr larg de participanți. Ciberspațiul este folosit pentru a împărtăși informații, pentru a interacționa, pentru a face schimb de idei, pentru a juca jocuri, pentru a antama discuții și a crea

forumuri, pentru a conduce afaceri și a crea mijloace de informare și pentru multe alte activități. În sens larg, ciberspațiul este un mediu pentru interacțiune socială.

Cu câteva decenii înainte, Marshal McLuhan, în „Galaxia Gutenberg”, în 1962, anticipa, prin sintagma „satul global”, apariția unei noi forme de interacțiune umană prin intermediul mijloacelor de comunicare în masă.

Surprinzător este faptul ca avântul tehnologic al omenirii în ultimii zeci de ani este fără precedent în istoria umanității. De la o evoluție lentă, în care omului i-au trebuit secole să învețe să fabrice unelte, să lucreze pământul, să producă mijloace de transport, să inventeze electricitatea, s-a trecut la un ritm accelerat de inovații și invenții în toate sferele de activitate ale omului. Cetățenii „satului global”, conexați, la început, prin știrile care circulau de-a lungul globului, prin intermediul radioului, apoi al televiziunii, au devenit, în foarte scurt timp, racordați la o rețea informatică, capabilă să realizeze interacțiuni între persoane aflate la distanțe mari. Computerele și liniile telefonice au fost instrumentele care au contribuit la construirea unui spațiu virtual¹⁶, o realitate întrezărită de cercetători încă din anii '90.

La scurt timp după inventarea sa, calculatorul a devenit un instrument principal al mijloacelor de informare în masă. Deși destinat, inițial, activității de birou, calculatorul a fost conectat la o rețea cu alte calculatoare, permițând schimbul de date și realizarea rețelelor de mari dimensiuni. Punerea în legătură a mai multor rețele a permis nașterea Internetului, comparabil cu o pânză de păianjen (web), o rețea informatică globală, care conectează între ele toate rețelele accesibile publicului. Accesarea unor motoare de căutare permite găsirea, pornind de la un cuvânt, a unei game largi de informații existente pe diverse site-uri.

A existat un entuziasm al începutului. Un nou mileniu se deschidea în fața omenirii în anul 2000. „Internetul abia ieșise din găoace, spune Edward Snowden¹⁷, și (...) oferea o întruchipare mai autentică și mai completă a idealurilor americane... Un loc unde toți oamenii sunt egali? Bifat. Un loc dedicat vieții, libertății și căutării fericirii? Bifat, bifat, bifat”. A fost o revoluție la care erau invitați să participe toți oamenii, fiecare putând lua parte prin dezvoltarea unor abilități de folosire a computerului.

Snowden își amintește entuziasmul cu care fiecare participă la „întemeierea unei noi societăți, bazate nu pe locul nașterii sau educația primită acasă ori pe popularitatea dobândită la școală, ci pe cunoștințele și abilitățile noastre tehnologice”¹⁸. Găsim acest entuziasm în *A Declaration of the Independence of Cyberspace*, scrisă de John Perry Barlow: „Noi creăm o lume în care pot intra absolut toți oamenii, fără a beneficia de privilegiile conferite de rasă, putere economică, forță militară sau statut social. Creăm o lume în care fiecare om își poate exprima oriunde dorește propriile-i convingeri, indiferent cât de ieșite din comun ar fi acestea, fără teama că va fi constrâns să tacă sau să se supună regulilor societății”¹⁹.

O lume în care toți oamenii sunt egali, în care nu există reguli, în care oricine poate spune orice. Promisiunea unei fericiri aflate atât de aproape, un spațiu în care imposibilul din lumea reală devine posibil, un loc unde speranțele și dorințele se împlinesc. Altfel spus, asistăm la nașterea unei noi utopii, la care suntem invitați cu toții să contribuim. Un nou univers în mișcare, diferit de cel de ieri și, în mod clar, altul decât cel de mâine, o permanentă metamorfoză a omului.

Un act creator al lumii întregi, o nouă lume, ca un refugiu față de neîmplinirile și suferințele din lumea reală? Un creator al unei noi lumi, care are libertatea de a dispune de creația sa?

Duke University oferă cursuri de religie în care problema dezbătută este aceea dacă cibernașterea, modificând ideea cunoscută de umanitate, nu s-a transformat într-o religie a noului mileniu²⁰. Internetul explorează abisul minții umane, străfundurile conștiinței, tenebrele inconștientului. Cu alte cuvinte, Internetul poate aduce la lumină acele trăiri ascunse despre care Mircea Eliade spunea că reprezintă religiozitatea înăbușită de desacralizarea lumii. Poate fi spațiul virtual un teren fertil pentru reafirmarea religiozității? În mod cert, diverse comunități religioase s-au orientat către Internet pentru a-și promova preceptele și dogmele, pentru a coagula adeptii, pentru a catehiza și pentru a atrage noi membri.

Manifestarea în mediul virtual a comportamentului religios este un subiect de mare actualitate și care va face obiectul unei cercetări extinse, întrucât a fost dezbătut în multe studii de specialitate.

Unul dintre acestea (Asep Muhamad Iqbal, *When Religion meets the Internet*)²¹ își propune

să analizeze manifestarea fenomenului religios în spațiul virtual, în contextul secularizării din lumea reală. Studiul identifica un paradox: deși Renașterea și Iluminismul au izgonit religia din sfera publică, iar filosofii care au urmat au profetizat moartea divinității, nașterea spațiului virtual a declanșat imediat o regenerare a filonului religios. Au apărut numeroase site-uri cu tematică religioasă. Religiile mari ale lumii și-au creat propriile spații virtuale în vastul cibernașterea, unde se găsesc simboluri, dogme, preoți, se țin slujbe, se transmit mesaje, se organizează pelerinaje. Studiul face diferențierea dintre *religie online*, prin care oricine poate căuta informații despre o anumită religie sau practică religioasă, respectiv *online religia*, în care Internetul devine un mediu de practicare a religiei sau de manifestare a religiozității.

Entuziasmul începutului de drum în receptarea beneficiilor cibernașterea este completat de scepticismul multor cercetători, care au analizat din multiple unghiuri lumea virtuală.

Una dintre cele mai pertinente analize critice este reprezentată de lucrarea lui Jean-Claude Larchet, *Captivi în Internet*²². Autorul identifică minusurile spațiului virtual, pe care îl consideră o copie fidelă a spațiului real, cu pericole care amenință sănătatea mentală și spirituală a omului: creează dependența, reprezintă un loc al infracțiunilor, distruge relațiile interpersonale, oferă o falsă senzație de libertate, diminuează capacitățile intelectuale, modifică funcționarea normală a creierului, incită la violență, permite manipularea și, într-un final, înrobirea omului.

Poate cel mai grav pericol este acela al dezumanizării, ștergerii limitei dintre bine și rău. Într-un cuvânt, autorul identifică o a treia cădere a omului, mai grea decât cele de dinainte, întrucât poate ucide religiozitatea din om și poate distruge umanul, fenomen anunțat deja ca fiind postumanismul, în care lumea creată de om ajunge să-l stăpânească și să-l înrobească.

Este necesar să subliniem importanța pe care sociologii o acordă spațiului virtual. Cibernașterea este un mediu ontologic inedit în care se dezvoltă o nouă formă de a fi a societății: cibernașterea. Este vorba despre interacțiuni umane cu o anumită încărcătură afectivă, cu un orizont de așteptări și cu o relativă continuitate. Accesarea Internetului de către un anumit număr de utilizatori determină o nouă formă de organizare a socialului – este o

direcție de cercetare, aprofundată de Bogdan Nadolu în *Sociologia spațiilor virtuale*²³.

Din perspectivă sociologică, una dintre cele mai grave erori ale spațiului virtual este generată de pseudoidențitățile construite de oameni, care dezvoltă interacțiuni în care nimeni nu poate fi sigur de identitatea celuilalt. Sociologul atrage atenția asupra faptului că „relaționarea virtuală între roluri de multe ori utopice, asumate și jucate din proprie inițiativă, în paralel cu permanentizarea incertitudinilor asupra celorlalți este, până la urmă, o formă de degradare a umanului”.

Nadolu identifică un număr de trăsături ale spațiului virtual²⁴:

- spațiul social virtual există și se manifestă doar în cadrul rețelelor de calculatoare, care devin, astfel, un suport vital, similar celui oferit de mediul natural pentru spațiul social real;

- suportul asigurat de tehnologia informației este creat de om și, mai ales, se află sub controlul exclusiv și efectiv al omului;

- datorită suportului asigurat de tehnologia informației, spațiul social virtual este eminent dependent de realitatea efectivă, de evoluția societății, a structurii economice, a profilului cultural și a progresului științific. Societatea virtuală nu este o alternativă independentă a celei efective, ci doar o simplă modalitate de manifestare a acesteia;

- anularea impedimentului geografic în interacțiunile umane determină o creștere, cel puțin cantitativă, a acestora, dar dependența de accesul la tehnologia informatică structurează spațiul social virtual pe criterii relative la resursele individuale disponibile (de natură financiară, tehnică, materială, cognitivă etc.);

- actorii sociali implicați în interacțiuni de tip virtual sunt angajați în relații de tip individ-computer-rețea-computer-individ, cu posibilitatea de a-și putea defini propria identitate, dar fără a putea controla sau a fi controlați de ceilalți.

Cercetările în domeniul ciberspațiului sunt la început. De altfel, inclusiv acest spațiu virtual este evaluat ca fiind în prima fază de existență. Putem vorbi despre o creatură precece, care, ca orice creație, tinde să-și imite creatorul. Este posibil ca, într-un viitor mai apropiat decât l-am putea anticipa, să trăim și noi drama creștină a unui Dumnezeu

izgonit din propria creație, izolat, hăituit prin toate colțurile lumii pe care El însuși a plăsmuit-o. Sau, exfoliind tenebrele inconștientului, să eliberăm adevărata religiozitate, care să își facă loc de manifestare în spațiul virtual și să-l sacralizeze, să-l transforme într-un adevărat instrument de comunicare și comuniune între oameni, un paliativ real la sentimentul de nostalgie după un paradis pierdut.

NOTE:

1 Nichifor Crainic, *Nostalgia paradisului*, Ediție cu un *studio introductiv* de Dumitru Stăniloae, Editura Babel, Bacău, 2012, p. 262.

2 Horia Vintilă, *Dumnezeu s-a născut în exil. Jurnalul lui Ovidiu la Tomis*, traducere din limba franceză de Ileana Cantuniari, Editura Vremea, București, 2016.

3 Mircea Eliade, *Sacral și profanul*, traducere de Brândușa Prelipceanu, Editura Humanitas, București, 1995, p. 16.

4 *Ibidem*, p. 21.

5 *Ibidem*, p. 22.

6 *Ibidem*, pp. 26-27.

7 *Ibidem*, p. 54.

8 *Ibidem*, p. 13.

9 *Ibidem*, p. 23.

10 Petre Țuțea, *Omul. Tratat de antropologie creștină. Problemele sau cartea întrebărilor*, Colecția Philosophia Perennis, Editura Timpul, 1992, p. 180.

11 Mircea Eliade, *op.cit.*, pp. 185-186.

12 Nichifor Crainic, *op.cit.*, p. 263.

13 Mircea Eliade, *op.cit.*, p. 186.

14 *Ibidem*, p. 8.

15 <https://www.techopedia.com/definition/2493/cyberspace>, accesat la 29.02.2020.

16 Michael Benedikt, *Cyberspace: First Steps*, Cambridge, The MIT Press, 1991, *apud* Bogdan Nadolu, *Sociologia comunicării de masă*, Editura Excelsior Art, Timișoara, 2007, p. 153.

17 Edward Snowden, *Dosar permanent*, Editura Nemira, București, 2019, pp. 186-187.

18 *Ibidem*.

19 *Ibidem*, pp. 187-188. Pe larg despre *Declarația de Independență a Ciberspațiului* (Davos, 1996), <https://www.eff.org/cyberspace-independence>, accesat la 29.02.2020.

20 <https://religiousstudies.duke.edu/courses/religion-cyberspace>, accesat la 29.02.2020.

21 https://www.researchgate.net/publication/332274714_WHEN_RELIGION_MEETS_THE_INTERNET_Cyber-Religion_and_the_Secularization_Thesis, accesat la 29.02.2020.

22 Jean-Claude Larchet, *Captivi în Internet*, în limba română de Marinela Bojin, Editura Sofia, București, 2018.

23 Bogdan Nadolu, *Sociologia spațiilor virtuale*, Editura Eurostampa, Timișoara, 2004, p. 155.

24 *Ibidem*, p. 144.

BIBLIOGRAFIE

Crainic Nichifor, *Nostalgia paradisului*, Ediție cu un studio introductive de Dumitru Stăniloiaie, Editura BABEL, Bacău, 2012.

Eliade Mircea, *Sacrul și profanul*, traducere de Brândușa Prelipceanu, Editura Humanitas, București, 1995.

Horia Vintilă, *Dumnezeu s-a născut în exil. Jurnalul lui Ovidiu la Tomis*, Traducere din limba franceză de Ileana Cantuniari, Editura Vremea, București, 2016.

Larchet Jean-Claude, *Captivi în Internet*, în limba română de Marinela Bojin, Editura Sofia, București, 2018.

Nadolu, Bogdan, *Sociologia comunicării de masă*, Editura Excelsior Art, Timișoara, 2007.

Nadolu Bogdan, *Sociologia spațiilor virtuale*, Editura Eurostampa, Timișoara, 2004.

Snowden Edward, *Dosar permanent*, Editura Nemira, București, 2019.

Țuțea Petre, *Omul. Tratat de antropologie creștină. Problemele sau cartea întrebărilor*, Colectia Philosophia Perennis, Editura Timpul, 1992.

<https://www.techopedia.com/definition/2493/cyberspace>, accesat la 29.02.2020.

<https://www.eff.org/cyberspace-independence>, accesat la 29.02.2020.

<https://religiousstudies.duke.edu/courses/religion-cyberspace>, accesat la 29.02.2020.

https://www.researchgate.net/publication/332274714_WHEN_RELIGION_MEETS_THE_INTERNET_Cyber-Religion_and_the_Secularization_Thesis, accesat la 29.02.2020.